DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh41980>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 02.03.2020
Kabul Tarihi: 28.04.2020
On-line Yayın: 30.04.2020

ArticleType: Research article
Submitted: 02.03.2020
Accepted: 28.04.2020
Published Online: 30.04.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gencer, T. (2020). Yön Dergisinin Gölgesinde bir Yayıncılık Faaliyeti: Yön Dergisi, *Journal of History School*, 45, 918-933.

**YÖN DERGİSİNİN GÖLGESİNDE BİR YAYINCILIK FAALİYETİ:
YÖN YAYINLARI**

Tülay GENCER¹

Öz

1960'lı yıllarda Türkiye'de sol düşünce belki hiç olmadığı kadar özgür olmuş, pek çok sol dergi ve yayınevi kurulmuştur. Öyle ki sosyalizm kelimesi artık günlük hayatta sıkça kullanılan bir kelime haline gelmiştir. 1961 Anayasası'nda ifadesini bulan sosyal adalet, planlama ve kalkınma gibi kavramlar özellikle sol düşünce içerisinde farklı sosyalizm anlayışlarının tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Şüphesiz bu anlamda 1960 sonrası süreçteki en büyük katkıyı *Yön* dergisi vermiştir. *Yön* 1960'lı yılların düşün hayatının tam merkezinde yer almıştır. Keza dergi dönemin tabu yıkıcısı gibi hareket etmiş, sosyalizme katkı sunmak adına başka faaliyetlerde de bulunmuştur. *Yön Yayınları* bunlardan sadece birisidir. Yayınevinden çok fazla kitap çıkmamış olmakla beraber kitaplar Türk sosyalizminin yaratılmasında özgün katkılar sunmuştur. Hemen her kitapta hem derginin hem yayınevinin kurucusu Doğan Avcıoğlu'nun önsözü vardır ve muhtemeldir ki kitaplar onun tarafından seçilmiştir. Seçilen bu kitaplarda İslam-sosyalizm birlikteliği, emperyalizm karşıtlığı, Osmanlı toplumsal yapısı vb. konular *Yön* dergisindeki konularla da paralellik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yön Dergisi, Yön Yayınları, Doğan Avcıoğlu, Sol, Sosyalizm.

¹ Dr. Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tlygencer@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8194-4307

A Publishing Activity under the Shadow of Yön Magazine:

Yön Publication

Abstract

In the 1960s, the leftist has been liberated as never before in Turkey, many left magazines and publishing houses have been established. Such that, the word that socialism has become a frequently used word in daily life. Concepts such as social justice, planning and development that found its expression in the 1961 Constitution, have brought with it especially the discussion of different socialism insights in the leftist. Surely, in this sense, Yön magazine has made the biggest contribution after 1960. It has been at the center of the thinking life of the 1960s. Likewise, the magazine acted as the taboo destructor of the period and also carried out other activities to contribute to socialism. Yön Publications is just one of them. Although not many books have been published by the publishing house, the books made original contributions to the creation of Turkish socialism. In almost every book, there is a preface of Doğan Avcıoğlu, the founder of both the magazine and the publishing house and it is likely that the books were chosen by him. In these selected books, the topics that are Islam-socialism unity, anti-imperialism, Ottoman social structure, etc., are in parallel with the topics in *Yön* magazine.

Key Words: Yön Magazine, Yön Publications, Doğan Avcıoğlu, Left, Socialism.

GİRİŞ

1961 Anayasası, çalışma hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır. Çalışanlar ve işverenler, izin almaksızın sendika kurma, üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına kavuşmuş, ayrıca işçiler, işverenlere karşı iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahip olmuşlardır. Anayasa ile sol düşünce üzerindeki baskılar da aralanmıştır. 1963'te kabul edilen yasalarla, sendikalar parasal bir güce kavuşmuş, böylece araştırma grupları kurulmuş, yaygın sendikal eğitim sağlanmış ve çeşitli dergi ve yayınlar çıkarılmıştır (Çavdar, 2008, s. 103-104, 123).

Türkiye özelinde solun siyasi, örgütsel, düşünsel, ideolojik macerası 1960'lardan sonra bir ivme kazanmıştır. Bu döneme kadar sol, yer altında yasak ve baskılarla varoluş mücadelesi vermiştir. Solun 1940'lı yılların ortalarına dek "Tek Parti"si (TKP)Türkiye Komünist Partisi iken, 1960 sonrasında yeni anayasanın getirdiği görece özerklik ortamında sol kendini ortaya koyabilmektedir. Yerasimos'un ifadesiyle hukuki olmaktan çok, fiili bir söz ve düşünce özgürlüğü gelmiştir. Üniversite ve basın yavaş yavaş resmi-milliyetçi ideolojinin tekelinden çıkarken, haber ve bilgi edinme imkânları da çoğalmıştır. Daha önceki kuşakların, dar görüşlü milliyetçi kavramlarının ötesinde meseleleri köklerine

inerek araştırabilecek yeni bir kuşak belirmiştir. Böylece halk yığınlarının gelişmeye başlayan pratik eylemi, ona yön verecek güçte teorik bir dayanak kazanırken aydınlar da ilk defa olarak özlemlerini üstüne oturtabilecekleri sosyal bir gerçeği keşfetmişlerdir (Yerasimos, 1992, s. 249).

Başka bir ifadeyle (CHP) Cumhuriyet Halk Partisi ve (DP) Demokrat Parti Dönemi'nde ağır baskı koşulları altında, oldukça sınırlı bir çevrede gizlilik içinde gelişebilen Sosyalist hareket, 1963 başı ile 1968 sonu arasında ivme kazanmıştır. Düşünsel hayatın renklenip çeşitlenmesini müteakip kitle hareketlerinin artması sosyalizmin gelişme koşullarını bir anda değiştirmiştir. Öyle ki, 27 Mayıs sonrasında gözlerini sosyalizmin dünyasına açan ve herhangi bir kitapçıdan Marx, Lenin, Kropotkin, Sartre ya da başka herhangi birinin kitabını alıp bunu açıkça okuyup tartışabilen 20'li yaşlarının başındaki genç kuşak ile sürekli olarak polis takibi altında bulundukları kuşkusuyla konuşan eski kuşak solcuları arasındaki çatışma, 1968 devrimci gelişmeler ile son bulmuştur. İnsanlar, ister Atatürkçü ister Leninist olsun gözlerinin önünde akıp giden, kendilerinin de bizzat katılabilecekleri ve başarı vadeden örneklerden esinlenmişlerdir. 1968'de üç pratik uluslararası kaynak ortaya çıkmıştır: Avrupa'daki öğrenci hareketi, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki anti-emperyalist savaşlar ve ulusal kurtuluş mücadeleleri ve Çin Kültür Devrimi. Marksizmin ve toplumsal mücadeleler tarihinin bilgisi gelişip yaygınlaştıkça ve uluslararası alandan gelen enformasyon miktarı, yeni kitaplar, dergiler vb. artmıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeler Ansiklopedisi, 1988, s. 2093-2096).

Sol, bu dönemde öncekiyle kıyaslanmayacak bir rahatlık içinde, geçmiş birikimin de farkında olarak ağır bir sorumluluk üstlenmiş ve teorik-programatik temelde bir siyasi örgütlenme stratejisi kurmak zorunda kalmıştır. Bu da içinde yaşanılan toplumun analiz edilebilmesiyle yakından ilgilidir. Osmanlı geçmişi bu bağlamda solun en temel araştırma, öğrenme ve tartışma alanlarından bir haline gelmiştir (Aydınöğlu, 1992, s. 50-53). Solun düşünsel tekelinde bu tartışmalarla amaçlanan Türk toplumunun Batı'dan farklı olduğunu kanıtlamak, bu farklılıkların tarihsel güncel kaynaklarını belirlemek ve bu farklılıkları gidererek kalkınabilmek için yapılması gerekenleri tespit etmek olmuştur (Kaçmazoğlu, 1995, s. 35).

Bu süreç, dünyada solun ve Marksizm'in kabuk değiştirme ve yenilenme çabaları ile kesişmiştir. Türk solu, başlangıcından beri Batı'ya dönük bir modernleşmeden vazgeçmediği için bu dönemde de (Asya Tipi Üretim Tarzı-ATÜT ve azgelişmişlik tartışmaları çerçevesinde) solun kuramsal bilgilenmesi Batı kaynaklıdır. Türkiye'de sol, Cumhuriyet tarihinde hiçbir zaman başat güç olamamış, modernleşmenin yan ürünü olarak ancak kitleselleşebilmesi mümkün

olmuştur. Türkiye’de solun, Cumhuriyet’in ilerlemeci, aydınlanmacı-pedagojik iradesi ve ideolojisini, kendi içinde bulunduğu koşulların güçsüzlüğünü de hesaba katarak desteklediği görülür. TİP’in (Türkiye İşçi Partisi) kurulması, CHP’nin “Ortanın Solu”na kayması, *Yön* dergisinin yayın hayatına başlaması, MDD (Milli Demokratik Devrim) hareketi ile geliştirilen fikir ve devrim stratejileri, temelde Kemalizm’e bağlı kalmayı seçmiştir. En azından Marksizm’in algılanması ve sosyalist bir düzenin kurulması çabalarında meşrulaştırıcı öge Kemalizm olmuştur.

Dönemin sol tartışmaları daha çok olası bir devrimin "sosyalist" mi, "milli" mi, "burjuva demokratik" mi olacağı, sosyalizmin hangi sınıfın önderliğinde, hangi yöntemle kurulacağı gibi Ortodoks Marksizm ile Üçüncü Dünya’ya özgü kabul edilen kalkınmacı seçenekler arasında seyretmiştir (Şener, 2010, s. 349-363). Sol, bu dönemde Cumhuriyet’in 1950'lere kadar izlediği hukuki-kültürel Batılılaşma projesinin, 1960'larda kalkınmacı bir perspektifle revizyonu görevini üstlenmiştir. Başka bir ifadeyle bilinene alternatif olacak çapta ve derinlikte bir düşünce tarzı yaratamamış ve kendi paradigmasını topluma kabul ettirememiştir (Belge, 1983, s. 1962; Çulhaoğlu, 2004, s. 186).

Dönemin Sol Dergi ve Yayınları

1960'larda soldaki tartışmalar, dönemin sol dergileri/yayınevlerinden takip edilebilir. Dönemin ruhuna uygun pek çok dergi çıktığı gibi, telif ve tercüme pek çok da eser basılmıştır. *Yön* (1961), *Sosyal Adalet* (1963), *Türk Solu* (1967), *Ant* (1967), *Aydınlık Sosyalist* (1968), *Devrim* (1969), *Emek* (1969) gibi sol – sosyalist eğilimli dergilerin yanı sıra, yine aynı nitelikte yayınevleri de kurulmuştur: *Sol*, *Toplum*, *Dost*, *Sosyal*, *Ant*, *Yön*, *May*, *Bilim* ve *Sosyalizm* vb. (*Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 2005, s. 121).

Sosyal Adalet, TİP tarafından 1965 Kasım’ına kadar yayımlanmıştır. Ayrıca TİP’li gençlerin, Şubat 1967 yılına kadar çıkardığı 12 sayı yayımlanan *Dönüşüm* adlı da bir dergi vardır. *Aydınlık Sosyalist* dergisi, MDD hareketinin aylık teorik dergisidir. *Emek* dergisi, Sadun Aren ve Behice Boran tarafından, 1968 TİP muhalefeti sonrası Mehmet Ali Aybar’a karşı çıkartılmıştır. Dergi, hem Aybar’ı eleştirmiş hem de MDD tezine karşı mücadele vermiştir. *Sosyalist* dergisi, Hikmet Kıvılcımlı tarafından çıkarılsa da maddi yetersizlikler nedeniyle ömrü kısa olmuştur. *Devrim* dergisi, *Yön*’ün devamı olarak çıkmıştır (Aydın, 2008, s. 23-24). *Ant* dergisi, *Yön*’ün karşısında gerek enformasyon, gerekse ajitasyon açısından yeterli etkinliğe sahip bir derginin eksikliğini doldurmak amacıyla, sınıf düşmanlığına karşı, işçi sınıfı sosyalizmini savunmak adına

çıkarken (Özgüden, 2004, s. 669-671). *Türk Solu* ise MDD hareketinin yayın organıdır (Sevli, 2007, s. 54).

Bu dergiler içinde *Yön*'ün ayrı bir yeri vardır. Keza *Yön*, sol için önemli bir tartışma platformu olduğu kadar dönemin en önemli, en popüler dergisidir aynı zamanda. *Yön*'ü diğer sol dergiler için bir öncü olarak görmek de mümkündür. Döneme dair pek çok tabu ilk kez bu dergide kırılmıştır.

Dergi, 20 Aralık 1961'de Doğan Avcıoğlu tarafından çıkartılmıştır. Avcıoğlu, yöndeki ilk başyazısında "... 20. Yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir" diyerek 27 Mayıs sonrasında sosyalizm kavramının basılı yayında ilk kez kullanılmasını sağlamıştır (Atılğan, 2008, s. 101).

Doğan Avcıoğlu ayrıca o dönemde oldukça popüler bir isimdir. Vaktiyle *Yön* dergisi etrafında toplanan bir grup sosyalistin kurduğu "Devrimci Yayınlar Kooperatifi" adlı bir yayınevinin ilk kitabı olan *Sosyalizme Giriş*, Jules Moch'tan, Selahattin Hilav ve Doğan Avcıoğlu tarafından 1964 yılında çevrilmiştir ve önsöz Avcıoğlu'na aittir.

1960'larda yazınsal çevirilerden ziyade siyasi içerikli çeviriler önem kazanmış, 1960-80 arası Marx, Lenin, Engels, Mao vb. sol düşünce ve eylem adamlarının eserleri geniş kitlelerce ilgi görmüştür (Gürsel, 1983, s. 323). Cumhuriyet döneminde devlet eliyle yürütülen çeviri hareketinin faili, 1960'larda soldur. 1960'larda çoğu yayınevinin toplumsal hareketlerden örgütsel ve düşünsel anlamda nispeten bağımsız bir çizgi ile çeviri yaptığı görülür. *Sosyal Yayınlar* bunun ilk örneklerindendir. Daha çok sanat ve felsefe alanında Plehanov, Kuusinen, Oscar Lange, John Strachey ve Politzer gibi yazarların kitaplarını basan yayınevi, varoluşçuluk tartışmalarıyla birlikte hakim olan sosyalizm ve Marksizmi öğrenme çabasını cisimleştirmiştir. 1960'ların ortalarına doğru Muzaffer Erdost'un yönetiminde kurulan *Sol ve Onur Yayınları* Marx, Engels ve Lenin'in başlıca eserlerini, yani bilimsel sosyalizmin kurucu metinlerini sistemli bir şekilde çevirmiştir. Ayrıca Stalin ve Mao çevirileri de yapılmıştır. 1960'ların ilk yıllarında daha çok sosyalizmin felsefi temelleri, az gelişmişlik, kalkınma, emperyalizm vb. konular revaçtayken, 1965 sonrası "devrime rehberlik edecek" çalışmalar önem kazanmıştır. *Sol Yayınları*'ndan Mihri Belli çevrisiyle çıkan Marx'ın *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri* bu bağlamda zikredilebilir. Kitap, devrim stratejisi ile ilgili olarak Osmanlı toplum yapısının tartışıldığı bir dönemde çevrilmiştir (Ünal, 2004, s. 422).

Sol Yayınları'ndan çıkan diğer kitaplar yine klasik Marksist kitapların tercümesi olmuştur (Atılğan, 2008, s. 287). *Sol Yayınları*, sosyalist düşünce

yapıtlarına Darwin çevirileri ile başlamış, Kapital çevirisiyle etkinlik kazandırmıştır (Günyol, 1983, s. 330). 12 Mart'ta faaliyetten menedilinceye kadar *Sol Yayınevi* önce Leo Huberman, Georges Politzer ve benzerlerinin el kitaplarını, ardından Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao, Giap ve benzerlerinin klasik metinlerini çevirerek genç kuşaklar kadar eski kuşağın da Marksist teoriyi tanımalarına, devrimci bir bakış açısı edinmelerine yardımcı olmayı hedeflemiştir. Doğan Özgüden'in yönettiği "Ant Yayınevi" ise Ortodoks olmayan teori kadar, yaşanan devrimci pratiğin bilgisini de aktarmaya çalışmıştır. Ernesto Guevara'nın *Savaş Anıları* Avrupa'da basılır basılmaz Türkçe'ye çevrilmiştir. 1968 Avrupa öğrenci hareketinin de, FKF'nin de süreci nasıl değerlendirdiğini Türkiye'deki okuyucu anında öğrenebilmiştir. Bu çevirilerle gençlerin fikir dünyası genişlerken, bir taraftan da gençler kitle hareketi içinde kendi yeteneklerini sına, kendi deneyimlerini yaşayabilme olanağı bulmuşlardır. Öyle ki, kendiliğinden bir ayıklanmayla önderler, militanlar, teorisyenler henüz 20'lerinin başındayken dikkat çekmeye başlamıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s. 2093-2096). 68'de bütün Türkiye'yi saran toplumsal uyanış, kültür ve sanat alanlarını da etkilemiştir. Kitap yayıncılığındaki bu nitel ve nicel sıçrama ile Marksist klasikler düzenli biçimde yayınlanırken devrimci deneyime ilişkin Batı'da çıkan yeni yayınlar da *Ekim*, *Toplum*, *Ant*, *Gün*, *Sosyal*, *Payel*, *Öncü*, *Habora* gibi yayınevleri tarafından sıcaklığına çevrilerek yayınlanmıştır (Zarakolu, 1988, s. 2099).

Yön Yayınları

Devletçi, milliyetçi, halkçı ve demokratik bir Türkiye sosyalizmi'nden yana olan *Yön* dergisi, sosyalizmi yaymak adına bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. *Yön Yayınları* da bu faaliyetler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. *Yön Yayınevi*, Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal ve Hamdi Avcıoğlu ortaklığı ile 1962 yılında İstanbul'da kurulmuştur. *Yön Yayınları*'ndan çıkan hemen her kitap Doğan Avcıoğlu'nun önsözü ile yayımlanmıştır ve bu bir bakıma kitapların onun tarafından seçildiğine işaret etmektedir (Atılğan, 2008, s. 283).

Yön Yayınları da sol tartışmalara katkı sunmuş fakat solun klasik metinlerini basmayı tercih etmemiştir. *Yön* hareketinin görüşlerine paralel olarak, işçi sınıfının salt öncülüğünü değil, siyasi olarak ağırlığını da reddeden bir perspektifle, Türkiye'de asker-sivil-bürokrat ağırlıklı rejim öneren bir yayıncılık yapmıştır (Özgüden, 2004, s. 669). Yayınevinden toplam sekiz kitap çıkmıştır. Bunlardan birinci ve ikinci kitap 1964'de, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kitaplar 1965'de, yedinci ve sekizinci kitaplar ise 1966'da çıkmıştır.

Yön Yayınları'nın ilk kitabı *Yön*'ün önemli yazarlarından Niyazi Berkes'e aittir. Berkes, Doğan Avcıoğlu'nu etkileyen isimlerden biri olarak da önemlidir. Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* ve *Türklerin Tarihi* kitabının giriş bölümü büyük ölçüde Berkes'in düşüncelerine dayanmaktadır (Kayalı, 2003, s. 128-129). Yves Lacoste'un 1965'de Yaşar Gürbüz tarafından çevrilen *Az gelişmiş Ülkeler* kitabından sonra Doğan Avcıoğlu, Berkes'ten bu konu hakkında bir yazı kaleme almasını istemiş, bunun üzerine Berkes, *Az gelişmişliğin Tarihsel Nedenleri* başlıklı yazı dizisini *Yön*'ün 182 ve 187 sayıları arasında tefrika etmiştir. Bu durum Avcıoğlu'nun Berkes'in düşüncelerine verdiği kıymeti göstermesi adına da önemlidir.

Yön Yayınları'nın ilk kitabı olan *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* 1962-1963 yılında *Yön* dergisinin, 57 ile 69'uncu sayıları arasında çıkan makalelerin toplamıdır ve aynı isimle 1964 yılında kitaplaştırılmıştır (Atılğan, 2008, s. 253).

Kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çökme nedenlerini Batı ile yapılan bir karşılaştırma ile anlatmaya çalışırken, meselenin merkezine de ekonomiyi koymaktadır. Buna göre; Ortaçağ Hristiyan Avrupası ile Ortaçağ İslam ve Osmanlısında, ekonomik zihniyet farklı değildir. Devlet idaresine hâkim olan ekonomik sınıflar (köylü, işçi, tüccar, esnaf) değil, din adamları ile gaza adamlarıdır. Bu durum Batı Avrupa'da meydana gelen devrimler sonucu oluşan müesseselerle değişmeye başlamıştır. Yeni sınıflar doğup kuvvetlenmiş, devleti sınıf yararına, yeni ekonomik yönlere doğru yöneten idareler kurulmaya başlanmıştır. Fakat Osmanlı'da ancak 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra yeni müesseseler görülmüştür. Devlet adamları daha çok harp yenilgilerini önlemeye çalışmış ve yenilgiye sebep olan asıl şeyi görememişlerdir. 3. Selim ve 2. Mahmut zamanında ekonomide bir takım düzenlemeler yapılsa da ancak 1840 yıllarında devlet eliyle bir ekonomik kalkınma siyaseti düşünülmüştür. Tarım ve endüstride devlet eli ile teşebbüslere geçilmiş, fakat toplumda ve ekonomide temelli bir değişim yapılamamıştır. Oysa her şeyden önce, değişme için toplumdaki sınıfların ve genel olarak halk yığınlarının değişikliği istemesi, itmesi ve hatta yürütmesi gerekmektedir. Bu olmadan yapılan değişme, toplumu daha iyiye değil, belki daha bile kötüye götürecektir (Berkes, 1964, s. 9-16).

Osmanlıdan günümüze devam eden modernleşme nihayet Kemalizm ile doğru yolunu bulmuştur. Kemalizm'in üç önemli yanı vardır: ulusçuluk, devrimcilik ve devletçilik. Buna rağmen Kemalizm'in hedefine ulaşamaması onun yeterince kavranamamasından kaynaklanmaktadır. Berkes'in bu kitabı, Kemalizm'in kavranması ve sosyalizm ile tamamlanması gerektiğini savunan *Yön* hareketi ile uyum içindedir ve ilk kitap olarak seçilmesi muhtemelen tesadüf değildir (Atılğan, 2008, s. 284).

İkinci kitap yine Niyazi Berkes'e aittir. 1964 yılında *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler* adı ile çıkan kitap, daha önce *Yön* dergisinin 98 ile 108'inci sayıları arasın kaleme alınan yazı dizisinden oluşturulmuştur (Atılğan, 2008, s. 253). *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* adlı kitabında geri kalmış bir toplumun Batı yardımı ile kalkınamayacağını anlatan Berkes, bu kitabında milliyetçilik ve batıcılık söylemini yeniden yorumlayan Kemalizm'i, Türk toplumunun modernleşme ve kalkınma sorunları açısından tartışmaktadır (Berkes, 1964b, s. 184). Bu tartışmada tarihsel bağlamda özelliklerini sıraladığı aydına büyük bir görev yüklemiştir. Ona göre bütün geri kalmış toplumların değişme işlerinde bu grup olumlu ya da olumsuz önemli bir role sahip olmuştur (Berkes, 1964b, s. 88). Dolayısıyla Kemalizm'in formüle ettiği toplumsal devrimin genişletilmesi ve günün koşullarında kalkınma ekseninde tartışılma mesaisi Türk aydınına aittir.

Berkes, Atatürk devrimlerini ülkenin kalkınması için bir başlangıç, eşik olarak kabul ettiğinden gerçek bir ekonomik ve toplumsal değişme programının yürütülebilmesini bu eşiğin aşılabılmesine bağlamıştır: “*Türk toplumunun kuruluşunda yapısında ekonomik, toplumsal, kültürel, kalkınma ve ilerleme sağlayacak devrimler gerçekleştirilmedikçe iyi niyetli batıcıların kasdettiği batılılaşma denen şeyin gerçek olacağına inanmıyorum.*” (Berkes, 1964b, s. 201-202). Bu bağlamda Osmanlı Türk modernleşme geleneğinde şekillenen, Batıcılık ekseninde kurumsallaşmış fikir akımlarının tartışmalarını özetlemiştir.

Üçüncü kitap Nazım Hikmet'e aittir. Aslında bu kitap *Yön* dergisinin başlattığı Nazım Hikmet kampanyasının bir parçası, bir sonucudur. *Yön* dergisi 83. sayıda “*YÖN, Bir Demagojiyi Daha Yıkıyor*” başlığı ile bir kampanya başlatmıştır. Komünist olduğu gerekçesi ile şiirleri yasaklanan Nazım Hikmet, *Yön*'e göre aslında şiire Anadolu'nun sesini sokan, Kurtuluş Savaşı'nın destanını yazan en güçlü şairdir. *Yön*'ün amacı Atatürk devrinde herhangi bir yasağa maruz kalmayan hatta 1935 yılının Türk şairleri antolojisinde yer alan bu şairi günün yobaz zihniyetin baskısı altından kurtarmaktır. *Yön*, aydınları bu utanç tablosundan kurtarmak ve Türk kültürüne hizmet etmek adına Nazım Hikmet'in memleketçi şiirlerini yayınlayacağını duyurmuştur (Yön, 1964a, s. 15).

Yayınladığı bu şiirler için dava edilmesine rağmen, 123. sayıya dek *Yön* her sayısında bir Nazım Hikmet şiiri yayınlamaya devam etmiştir. *Yön* için Nazım Hikmet Türk kültürünün olduğu kadar Milli Kurtuluş Savaşı'nın da ayrılmaz bir parçasıdır ve bu şiirleri reddetmek Kurtuluş Savaşı'nı reddetmekle eşdeğerdir (Yön, 1964b, s. 12). Kimi zaman Nazım Hikmet şiirlerin yanı sıra Aziz Nesin, Nurullah Ataç, Orhan Kemal gibi bazı isimlerin Nazım'ın hayatına, şiirine dair yazdığı bir takım yazılar da yayınlanmıştır. Nihayet Yön Yayınları Mart 1965'te

Nazım Hikmet'in *Kurtuluş Savaşı Destanı* 'nı yayımlamış ve Yön 122. sayısında kampanyaya son verdiğini şu şekilde duyurmuştur:

“Bugün artık Nazım'ın şiir kitapları basılmakta, çeşitli dergilerde şiirleri yer almaktadır. Demagoji yıkılmıştır. Bu sebeple Nazım'ın hiçbir yerde yayınlanmamış en yeni beş şiirini okuyucularımıza sunarak Nazım kampanyasına son veriyoruz.” (Yön, 1965, s.14).

Gerçekten de Yön'ün başlattığı bu kampanya Nazım Hikmet şiirlerini bir tabu olmaktan kurtarmıştır. Dönemde pek çok yayınevi Nazım Hikmet şiirleri basmıştır. Nazım Hikmet'in 1938'den önce Türkiye'de basılan kitaplarını (şiir, oyun, roman) İstanbul'da İzlem Yayınları, Pınar Yayınevi, Evren Yayınları; Ankara'da Dost Yayınları; İzmir'de Kovan Kitabevi, 1965 ile 1966 yılları içinde, tek tek ya da toplu basımlarla yarışircasına okur önüne çıkarmışlardır (Fuat, 2000, s. 697-698).

Yön hareketi için Kurtuluş Savaşı süreci çok önemli olduğundan Yön Yayınları Nazım Hikmet'in *Kurtuluş Savaşı Destanı* 'nı seçmiştir. Keza hareket, söylemini bu süreç üzerinden şekillendirerek içinde bulunduğu süreci, İkinci Kurtuluş Savaşı'na benzetmektedir. Yön'e göre Kurtuluş Savaşı'nda yazılan destanın kahramanları herhangi bir sınıf değil, Türk halkının kendisidir. Nitekim Nazım Hikmet de kitabında Türk halkını şöyle tarif etmiştir: “*Toprakta karınca, suda balık, havada kuş kadar çok*”, “*korkak, cahil, hâkim ve çocuk*.” (Hikmet, 1965, s. 7).

Sekiz baptan oluşan kitapta destan, 1918-19 işgal yıllarından başlar, 30 Ağustos 1922 Dumlupınar Zaferi'nin ardından Türk askerinin 9 Eylül'de İzmir'e girmesi ile son bulur.

Kitap aslında *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı külliyyatın bir bölümüdür. Nazım hayattayken yayımlanmadığı için doğruluğu tartışmalıdır ve asıl metin ancak çeşitli kopyaların baskılarından sonra yapılacak bir karşılaştırma ile ortaya çıkabilir. Keza kronoloji de bir sıkıntı vardır. Sekiz bab olarak tasarlanan metinde İstanbul'un işgali (16 Mart 1920) beşinci bab iken, ardından yaşananlar ise üçüncü babda yer bulur. Fakat kitabın basılıyor olması bile, bu hataları mazur gösterebilecek bir sevinç yaratmıştır (Emre, 1965, s. 15).

Destanda işgal altındaki Antep, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Laz takalarıyla emanet silahları Ankara'ya ulaştırmaya çalışan Arhavili İsmail, savaş zamanı Ankara'da öğretmenlik yapmanın haksız ve hazin bir iş bölümü olduğunu düşünüp istifa ederek cepheye katılan Nurettin Eşfak ve İstanbul işgalini haber veren Manastırlı Hamdi Bey anlatılır. Son olarak Birinci ve İkinci İnönü

Muharebeleri ve Dumlupınar Muharebesi'nde cephede ölmeyi bekleyen yokluk içindeki Türk askeri ile Türk kadınının hikâyesi verilir.

Dördüncü kitap 1965 yılında basılan Roger Garaudy'nin *Sosyalizm ve İslamiyet* adlı çalışmasıdır. 1913'te Fransa'da doğan Garaudy, gençlik yıllarında bir süre "Protestan Gençlik Teşkilatı"nın başkanlığını yapmış ve ayrıca (FKP) Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuştur. Partide önemli görevlerde bulunan Garaudy, Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgaline karşı çıktığı için 1970'te parti üyeliğinden ihraç edilmiştir. Yazdığı kitaplarda genel düzeyde bütün dünyanın, özelde ise Batı medeniyetinin sorunları, insanlığın geleceği ve Üçüncü Dünya'nın bilgelikleri gibi temalar üzerinde durmuştur. Garaudy hakkındaki en ilginç detay 1982'de, İslam'ı seçmesidir (Öztürk, 2004, s.78-80). Dolayısı ile Garaudy, sosyalizm ve İslam'ın bir arada olabileceğinin en somut halidir ve bu çeviri bilinçli bir tercihtir. Çevirisini Doğan Avcıoğlu ve Erdal Tüfekçi'nin (Mihri Belli) yaptığı kitapta iki ayrı önsöz mevcuttur. Avcıoğlu yazdığı önsözde kitabın çevrilme gerekçesini, Türk aydınının içinde bulunduğu çaresizliğe dikkat çekmek adına kendisi üzerinden yaptığı bir eleştiriyi vermiştir.

"O kadar kendimizi unuttuk ki, kendi kültürümüzden o kadar koştuk ki, doğunun Montesquiesu olan bir İbn Haldun, batınlıkilerden binlerce kat bizden yabancı. Thomas Moore'un Ütopyasını biliriz de Simavnalı Şeyh Bedrettinin sosyalizmini tanımıyoruz. Bu satırların yazarı Fransız sosyal, ekonomik, politik kültürel vs. tarihini en teferruatlı şekilde öğrenmiştir, ama Türk sosyal, ekonomik, politik ve kültürel tarihi hakkında bir takım klişeler dışında ciddi pek az şey bildiği için utançların en büyüğünü duymaktadır." (Garaudy, 1965, s. 5).

Hem *Yön* için hem Avcıoğlu için Türk sosyalistleri ekonomik bağımsızlık savaşıyla birlikte, bir kültürel bağımsızlık savaşı da vermek zorundadırlar. Sosyalizmi seçmek, yabancı değerleri seçmek olmamalı, toplum kendi büyük entelektüel kaynaklarına dönmelidir. Bu bakımdan sosyalist düşünüre, tarihçiye, iktisatçıya, sosyoloğa, sanatçıya büyük görevler düşmektedir. Dolayısıyla Garaudy'nin kültürel kaynaklara dönüş çağrısının, Türk sosyalist hareketine yeni ufuklar açacağına inanılmaktadır. Avcıoğlu'na göre kaynağını yalnız Batı kültüründen alan bir sosyalizm, bölgesel kalacaktır. Oysa evrensele ulaşmak adına doğu ülkelerinin de katkılarına ihtiyaç vardır. Açık olarak, Batı'nın izlemiş olduğu kapitalist gelişme yolu bu uluslara kapalıdır ve bağımsızlık diyen, sosyalizm de demek zorundadır (Garaudy, 1965, s. 6-8).

Garaudy, Kuran'ın sosyalist bir yasayı ve rejimi tanımladığını, dogmatik ve yüzeyde bir yorum olarak kabul etmekle beraber, sosyalizmde Kuran'ın ruhuna aykırı bir şey olmadığını göstermeye çalışır. Ona göre bunların sentezi

mümkündür ve dinin bir afyon olmadığının en somut örnekleri Cezayir, Sudan, Hindistan ayaklanmalarıdır (Garaudy, 1965, s. 41).

Kitabın çevrilmesinin nedeni, Garaudy'nin kültürel kaynaklara dönme çağrısı ile Doğu'yu ve de özellikle İslam'ı anlatmaya çalışmasıdır. Kitap, sosyalizmin çıkış yerini Doğu olarak göstermekle beraber, Doğu'nun hatta İslam'ın Batı'ya kaynaklık ettiğini de iddia etmektedir. Dönemin tartışmalarındaki “Türkiye’de sosyalizm olabilir mi?”, “Din buna engel midir?” vb. sorulara bir anlamda cevap niteliğindedir. Garaudy, İslam'ın sosyalizme olan yakınlığının istenirse, sosyalizm mücadelesine güç katabileceğine inanmaktadır. Asıl zorluk ise ona göre her toplumun kendi içinden, kendi gerçeğinden bir sosyalizm çıkarabilmesidir.

Yön hareketi için, kalkınmanın önündeki en büyük engel emperyalist Batı olmuştur. Bu nedenle, doğu kimliği ile İslamiyet arasında olumlu bir ilişki geliştirmek istediği açıktır. Bu yönelim, dine olan derin inançtan değil, Mustafa Kemal'in İslam'ın etkinliğinden yararlanmış olma düşüncesinden kaynaklıdır (Atılğan, 2008, s. 150).

Beşinci kitap 1965'te basılan Pierre Jalee'in *Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor?* adlı eseridir. Selahattin Hilav tarafından çevrilen kitabın önsözü yine Doğan Avcıoğlu'na aittir. Kitap, Üçüncü Dünya'nın geleceğinin çağın en önemli meselesi olarak ortaya çıktığı bir dönemde meseleye açıklık getirdiği düşünülerek Türk okuruna sunulmuştur (Jalee, 1965, s. 7).

Kitapta sanayileşmiş kapitalist ülkelerle, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin dünya ekonomisine olan katkısına bakarak, özellikle Üçüncü Dünya ile emperyalizm arasındaki ekonomik ilişkiler incelenmiştir. Buna göre Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin gelişme düzeyi ile sanayileşmiş kapitalist ülkelerin gelişme düzeyi arasındaki fark azalacak yerde gittikçe büyümüştür (Jalee, 1965, s. 25). Başka bir deyişle emperyalizm; yardım, destekleme vb. yeni bir şey olarak varlığını sürdürmüş ve eski sömürgecilik paktını maskeleyerek devam ettirmiştir (Jalee, 1965, s. 150-151).

Altıncı kitap Yves Lacoste'un *Sınıf Açısından Azgelişmişlik* adlı araştırmasıdır ve yine 1965'te basılmıştır. Sevil Avcıoğlu tarafından çevrilen kitabın önsözü Doğan Avcıoğlu'na aittir. Kitap, Doğan Avcıoğlu'nun sürekli olarak ele aldığı “kalkınma” konusuna Türk aydınını sevk etmek için çevrilmiştir.

Lacoste'a göre Azgelişmiş ülkelerdeki gelişme süreci ve dinamiği Avrupa'dakinden farklıdır. Azgelişmiş ülkelerde, geleneksel yapıların çözülmesi çok daha serttir ve nüfus yeni yapılarla kaynaşmamıştır. Batı Avrupa'da topraksız köylü, iflas etmiş küçük sanat erbabı, acılı bir uyum sürecinden sonra

proleterler olmuş, fakat az gelişmiş ülkelerde bu durum (sanayinin sınırlı kalması, proletaryanın küçüklüğü vb. sebeplerle) ortaya çıkmamıştır (Lacoste, 1965, s. 37). Ne yazık ki, eski dayanışmaların yıkıldığını gören bu insanların, yeni bireyciliklerine temel oluşturabilecek sürekli bir işe sahip olabilme imkânını da olmamıştır. Dolayısıyla Üçüncü Dünya, yolunu şaşırmış insanlarla doludur (Lacoste, 1965, s. 40).

Lacoste, yüzyıllar boyunca Avrupa dışında neden gerçek bir burjuvazinin teşekkül edemediğini açıklamaya çalışmıştır. Asya ve Ortadoğu’da tüccar, zenginliği dolayısı ile yönetici aristokrasiye dâhil edilirken, Avrupa’da burjuvazi, zenginliğine rağmen yönetici sınıfın dışında bırakılmıştır. Böylece, aristokrasiye entegre olamayarak yavaş yavaş iyice bireyselleşmiş bir sosyal sınıfa dönüşmüştür. Bu sınıfın, feodal sistemi yıkarak yerine kendi ölçüsüne ve çıkarına uygun yeni bir düzen kurmak istemesi kaçınılmaz olmuştur. Oysa Hindistan, Çin ve Arap dünyası gibi feodal yapıların yerleşmediği ülkelerde tüccarlar, devamlı olarak aristokratik azınlığa entegre edilmiştir. Sonuç olarak, Avrupa’daki çelişmeler, burjuvazinin ayrı bir sınıf olarak ortaya çıkmasına ve bu sayede sosyal ve ekonomik yapının değişmesine neden olurken, sömürge ülkelerde prekapitalist yerli aristokrasi ile sömürgecilerin ittifakı “piçleşmiş” bir kapitalist sistemin doğuşuna yol açmıştır. Dolayısıyla dünyada modern ekonominin yayılması, gerçek bir burjuvaziye sahip bulunmayan ve ilkel yetkilerle donanmış aristokrasilerin hükmettiği bütün ülkelerde az gelişmişliğe götüren bir süreç ortaya çıkarmıştır (Lacoste, 1965, s. 69-73).

Yedinci kitap, Helene Carrere D’enceusse & Stuart Schram tarafından hazırlanan *Asya’da Marksizm ve Milliyetçilik* kitabıdır. 1966’da çıkan kitap Sevil Avcıoğlu ve Adil Aşçıoğlu ile birlikte çevrilmiştir. Önsözünü yine Doğan Avcıoğlu’nun yazdığı kitap, sosyalist ve milliyetçi akımları anlaması adına Türk aydınının mutlaka okuması gereken bir kitap olarak tavsiye edilmiştir. Kitap, Asya’da Hanefi Muzaffer ve Sultan Galiyev gibi Türk Marksistlerin ümitsiz çabalarını göstermesi adına da önemlidir. Ayrıca dönemin ATÜT tartışmalarına katkı sunmaktadır. Kitabın yazarlarının, Marksist olmadığı da özellikle belirtilmiştir.

Marksizm’in “ulusal sorun”u en başından beri nasıl tartıştığını anlatmaya odaklanan kitap, meseleyi üç ayrı yönüyle ele almıştır: taktik, stratejik ve kültürel (D’enceusse ve Schram, 1966, s. 10). Taktik ve bir dereceye kadar stratejik problemler çözülebilmisse de asıl sorun kültürel problemin çözülmesinde yatmaktadır. Çünkü stratejik planda insanların eylemleri, kültürel planda ise onların var oluş biçimi söz konusudur (D’enceusse ve Schram, 1966, s. 11). Kültürel alana verilen önem Marksizm’in Avrupa dışı memleketlerde

kurulabilmesindeki temel sıkıntıyı açık olarak tanımlamaktadır: kendi benliğine sadık kalarak modernleşmek. Bu tanımlama zikredilen ülkelerde Marksizm'in yerel koşullar bağlamında taktik, stratejik ve en önemlisi kültürel bir gelişim programı ortaya koyacak şekilde yorumlanması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Sekizinci ve son kitap M. Fahri'nin *Amerikan Harp Doktrinleri* adlı kitabıdır. Bu da 1966'da çevrilir ve önsözü yine Doğan Avcıoğlu'na aittir. Avcıoğlu, kitabın çevrilme gerekçesini şöyle açıklamıştır.

“Harb doktrinleri yakın zamana kadar askerlerin işi sayılabilirdi. Fakat bugün, özellikle Amerika’da geliştirilen harp doktrinlerinden habersiz bir aydının çağımızın temel sorunlarını anlamasına imkân yoktur. M. Fahri’nin kitabı aynı zamanda Hür dünya, NATO, Truman Doktrini gibi kavramların arkasında yatan gizli amaçları da gözler önüne sermekte ve emperyalizmi gerçek yüzü ile Türk kamuoyuna tanıtmaktadır.” (Fahri, 1966, s. 5-6).

Nitekim modern emperyalizmin en tehlikeli ve korkunç metotlarından birisi olarak askeri yardım Türkiye’de uygulanmakta, NATO ve Amerikan askeri tesislerinin varlığı, Türkiye’yi muhtemel bir genel harbin ilk hedefleri arasına sokmaktadır. (Fahri, 1966, s. 18) *Amerikan Harp Doktrinleri*, emperyalist dünya politikasının bir özeti olarak okunabilir. Kitap, Avcıoğlu’nun mazlum milletler arasında ilk kurtuluş savaşı veren Mustafa Kemal’in Türkiye’sinin, artık Wall Street-Pentagon ikilisinin egemenliğinde olduğu düşüncesiyle örtüşmektedir.

SONUÇ

1960’lı yılların ilk yarısında sol yayıncılıkta bir patlama yaşansa da aslında tüm bu yayınlar *Yön* dergisinin güdümlendirmesi altında olmuştur. Başka bir ifadeyle dönemin diğer dergi ve yayınevleri kendilerini *Yön* dergisi/hareketi karşısında/yanında konumlandırmaya çalışarak gündemini belirlemiştir. Derginin ne denli önemsendiği otuz bini bulan aylık tirajından da bellidir. Fakat bunun anlamı derginin diğer sol düşünceleri önemsemediği değildir. Nitekim dönemde çıkan ve sol literatüre katkı sağlayan hemen her yeni kitabın tanıtımı ya da reklamı *Yön*’de yer bulmuştur.

Bununla birlikte *Yön* dergisi kendi sosyalizm anlayışına uygun düşen bir yayıncılık faaliyetine girmeyi de gerekli görmüştür. Amaç Türkiye’nin içinde bulunduğu şartlara has bir sosyalizm perspektifi ortaya koyabilecek düşünsel bir atmosfer yaratabilmektir. *Yön Yayınları*’nın bu bağlamda iki önemli işlevi bulunmaktadır: Birincisi Türk sosyalizminin meselelerinin tarihsel sürece dikkat çekerek ele alabilecek bir teorik birikim oluşturmak. İkincisi ise sol düşünce içinde yerel koşulları ön plana çıkaran bir tartışma kültürü yaratabilmek. Bu

gerekçeler yayınevinin ilk iki kitabının neden Berkes'e ait olduğunu da açıklamaktadır. Berkes'in Osmanlı tarihine yaptığı vurgu önemlidir çünkü Türkiye'nin mevcut meselelerine tarihsel süreç içerisinde bakılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bir birikime ve bir özgünlüğe dikkat çekilmiştir. Yayınevinin ihtilalci sosyalizm olarak adlandırılan komünizmle arasına mesafe koyması ve emperyalizme karşı açık ve kesin bir tavır alması da yine yayın politikasına ve tercihlerine yansımıştır. Nitekim yayınevinden çıkan diğer kitaplar özgün/milli bir sosyalizm yaratılabileceğine dikkat çekerken, sürekli olarak emperyalizmin sakıncalarına değinmiştir.

Bu düşüncenin tezahürü olarak *Yön Yayınları* Kemalizm'e eklemlenmiş bir sosyalizmi hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Çünkü *Yön* için Kemalizm bir birikimin bir sürecin sonucunda ortaya çıkmış özgün bir ideolojidir. Üstelik *Yön* dergisi ülkenin içinde bulunduğu süreci ikinci bir kurtuluş mücadelesine benzetmekte ve bu mücadelenin özellikle ordu önderliğindeki bir güçle verilebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle yayınevi çıkardığı kitaplarda askeri direkt olarak karşına alacak Marksist, Leninist vb. başlıklardan sakınmıştır. Dolayısıyla bu pragmatik bir yaklaşım olduğu kadar yayınevinin Türkiye'nin, eğer isterse kendi geçmişinden ve mevcut koşullarından bir sosyalizm yaratabileceğine inanmasından da kaynaklıdır. Sonuç olarak niceliksel olarak tatmin edici olmayan bu eserler aslında özgünlük noktasında önem arz etmektedir ve Yön Yayınlarını Türk düşünce dünyası içinde değerli kılmaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Atılğan, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. Yordam.
- Aydın, S. (2008). *12 Mart 1971 öncesinde ant dergisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydinoğlu, E. (1992). *Türk Solu (1960-71) Eleştirel bir Tarih Denemesi*. Belge.
- Belge, M. (1983). Türkiye cumhuriyeti'nde sosyalizm (1960'tan sonra), S. Gürsel (Haz.). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (7)* içinde (ss. 1955-1962). İletişim.
- Berkes, N. (1964a). *200 yıldır Neden Bocalıyoruz*. Yön.
- Berkes, N. (1964b). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. Yön.
- Sol Yayında Patlama. (2005). *Cumhuriyet Ansiklopedisi* içinde (5. Baskı, 3, s.121). YKY.

- Çoşkun, İ. (1991). Niyazi berkes üzerine. *Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 49-86.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. İmge.
- Çulhaoğlu, M. (2004). Modernleşme, batılılaşma ve türk solu, (U. Kocabaşoğlu, Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.3 Modernleşme ve Batıcılık* içinde (ss. 170-188). İletişim.
- D'encausse, H. C. & Stuart, S. (1966). *Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, (Sevil-Adil Aşçıoğlu, Çev.). Yön.
- Emre, S. (1965). Kurtuluş Destanı. *Yön*, 9 Nisan, 106.
- Fahri, M. (1966). *Amerikan Harp Doktrinleri*. Yön.
- Fuat, M. (2000). *Nazım Hikmet*. Adam.
- Garaudy, R. (1965). *Sosyalizm ve İslamiyet*. (Doğan Avcıoğlu, E. Tüfekçi, Çev.). Yön.
- Günyol, V. (1983). Türkiye'de çeviri. S. Gürsel (Haz.). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2* içinde (ss. 324-330). İletişim.
- Gürsel, N. (1983). Uygarlık ve çeviri, S. Gürsel (Haz.). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 2* içinde (ss. 320-323). İletişim.
- Hikmet, N. (1965). *Kurtuluş savaşı destanı*. Yön.
- Jalee, P. (1965). *Yoksul ülkeler nasıl soyuluyor?* (Selahattin Hilav, Çev.). Yön.
- Kaçmazoğlu, B. (1995). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasi Fikir Hareketleri*. Birey.
- Kayalı, K. (2003). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*. İletişim.
- Lacoste, Y. (1965). *Sınıf Açısından Azgelişmişlik*. (Sevil Avcıoğlu, Çev.). Yön.
- Özgüden, D. (2004). Sosyalist dergi ant. M. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.8* içinde (ss. 668-678). İletişim.
- Öztürk, M. (2004). Kur'an'ın aktüel değeri -roger garaudy'in kur'an tasavvuru üzerine. *Usûl İslam Araştırmaları*, (2), 77-101.
- Sevli, K. (2007). *Milli Demokratik Devrim 1960'larda Türkiye Solunda bir ayırım noktası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi 6* içinde (ss.2093-2096). İletişim.

- Şener, M. (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön Mdd Tip*. Yordam.
- Ünal, E. (2004). Sol düşüncenin ortasında ve kıyısında: çeviri kitaplar. M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.8* içinde (ss. 418-431). İletişim.
- Yerasimos, S. (1992). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Kitap 3*, (B. Kuzucu, Çev.). Belge.
- Yön (1964a). 30 Ekim, 83, 15.
- Yön (1964b). 11 Aralık, 89, 12
- Yön (1965). 30 Temmuz, 122, 14.
- Zarakolu, R. (1988). 68'in mirası. E. Kürkçü (Ed.). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C.6 (STMA)* içinde (ss. 2098-2099). İletişim.